Varbó és környékének szitakötő (*Odonata)* faunája

Vizslán Tibor – Pingitzer Beáta
vizslanius@gmail.com

Abstract

We intend to present the dragonfly fauna of the administration area of Varbó in our work. The village is located at the intersection of Central Bükk Hills and Tardona Mounds which duality is reflected in its dragonfly fauna. The area hosts the largest number of stagnant waters in the mound region. We conducted our study for eight years (1992 – 1999) and recorded 39 dragonfly taxa. Our study area provides habitats for nearly 60 % of the Hungarian dragonflies.

Jelen dolgozatunkban Varbó község közigazgatási határába eső területek szitakötő faunáját mutatjuk be. Varbó az Észak-Magyarországi-Középhegység Bükkvidéki részén, a Központi-Bükk és a Tardonai-dombság találkozásánál terül el, jelentősebb része a Tardonai-dombsághoz tartózik.

A szitakötőfaunában ez a kettősség jelentkezik is, a dombvidéki fajok mellett megjelenik egy tipikus hegyvidéki faj, amely a dombság más területéről hiányzik. A község másik jellegzetessége a vidék állóvizekben leggazdagabb területe, illetve itt található az egyetlen jelentősebb víztároló.

Mint az előzőekből látszik, különleges adottságai révén már régen felfigyeltünk a területre, ezért számos irodalomban szerepelnek adatok innen. Faunisztikai adatok találhatók az alábbi cikkekben: VIZSLÁN et SZENTGYÖRGYI /1993/, VIZSLÁN et VIZSLÁN /1994/, VIZSLÁN et PINGITZER /1994/, VIZSLÁN et al. /1995/, VIZSLÁN et PINGITZER /1997/ és VIZSLÁN et PINGITZER /1998-99/. Valamint a két legjelentősebb élőhelyéről egy-egy önálló dolgozat VIZSLÁN et VIZSLÁN /1998/ a Varbói- tározóról, illetve VIZSLÁN et PINGITZER /2010/ a Fónagysági-tóról. A tározóról közölt adatok 1992 és 1996-ig terjedő időszakra vonatkoztak. Az utána következő három év a faunakutatás legaktívabb időszaka volt, mivel ekkor a község lakói voltunk, s számtalan alkalommal sikerült gyűjtéseket, bejárásokat végezni. Így néhány faj esetében átértékelődtek az addigi adatok. Az ezredfordulóval az aktivitás megszűnt, mivel elköltöztünk a területről, a következő években csak alkalmi jelleggel sikerült látogatni a községet és élőhelyeit. A fenti munkákban megfelelő információt találunk a terület jelentősebb élőhelyeinek földrajzi, vízrajzi és növényzeti adottságairól, ezért ezek ismertetésétől eltekintünk. A fajok bemutatásánál úgyis kitérünk a kisebb és kevésbé jelentős élőhelyekre is.

A gyűjtött anyag jellemzése:

ZYGOPTERA

1. Széleslábú szitakötő (*Platycnemis pennipes).* Az állóvizek mellett gyakori, közönséges, néha tömeges megjelenésű. A patakok mellett már csak mérsékelt gyakorisággal fordulnak elő, de a vizektől távolabb is elkalandozik. Néhány példánnyal réteken, például Bene-rét, Körtvélyes, Várdomb és belterületen is találkozhatunk.

2. Díszes légivadász (*Coenagrium ornatum).* Csak a Nyögő-patak mellől vannak adataink. 1998-ban a patakból frissen kelt példányokat is sikerült gyűjtenünk és megfigyelnünk, tehát rendszeres tagja a faunának. (Ez évben a patak más pontjain is találtunk szép számban frissen kelt példányokat, kedvező év volt a faj számára az 1998-as év.)

3. Szép légivadász (*Coenagrion puella).* Főleg állóvizek mellett találkozunk vele, de ezektől távolabb is elkóborol néhány példány. Gyakori, néha tömeges, főleg a tározó környékén.

4. Gyakori légivadász (*Coenagrion pulchellum interruptum).* A két állóvíz mellől vannak adataink június és július hónapokban, számuk mindkét területen minimális. Ritka, de állandó tagja a község faunájának.

5. Vörös légivadász (*Pyrrhosoma nymphula interposita).* Nagyon ritka, szórványos előfordulású Magyarországon. Hegyvidéki és dombvidéki szitakötőként is számon tartja az irodalom, álló és lassú folyású vizek mentén egyaránt előfordul. Varbó jó élőhelyet biztosít számukra. Ismerjük a Fónagysági-tóról, ahol a leggyakoribb, a Lippa-rétről és a Nyögő-patak mellől. Valamint 1998-ban megtaláltuk a Taksa-lápán és a Varbó-patak mellett, érdekessége a faj előfordulásának, hogy a tározóról ez idáig nem került elő.

6. Fürge légivadász (*Erythromma najas).* Főleg májusban és júniusban találkozhatunk a faj repülő példányaival a tározón. 1997-ben egy példányt a belterületen is sikerült megfigyelnünk. Bár az első adatok, illetve gyűjtések 1996-tól vannak, az azóta eltelt időszak rendszeres és viszonylag gyakori fajnak minősíti ezt a szitakötőt.

7. Zöld légivadász (*Erythromma viridulum).* Mindkét állóvíz mellett előfordul, de viszonylag gyakorinak csak a tározón mondható.

8. Kék légivadász (*Ischnura elegans pontica).* Állóvizek szinte leggyakoribb zygopterája, de kedveli a patakokat is. Megfigyeléseink szerint a vizeket általában nem szokták elhagyni, csak ezek közvetlen környékén vadásznak. Kedvelik a víz fölé hajló növényeket, és ezekről indulnak a zsákmány után.

9. Apró légivadász (*Ischnura pumilio).* Nincs minden évben adatunk a fajról, eddig a leggyakoribb 1997-ben volt, a tározón és a Fónagysági-tónál. Bár van adata a Nyögő-patakról is, de nagyon kevés. (Megfigyeléseink szerint a patak Varbón kívüli részén, az alsó szakaszon közönséges.) Így csak feltételezni tudjuk, hogy rendszeres tagja a faunának.

10. Kéksávos légivadász (*Enallagma cyathigerum).* Álló és folyóvíz mellől is előkerült, mégis viszonylag ritkának számít a területen.

11. Erdei rabló (*Sympecma fusca).* Rendszeres, de nem túl gyakori tagja a faunának. Mivel egyetlen áttelelő szitakötőnk, előfordulására már viszonylag korán számíthatunk, 1998. február 22-én egy hím példány a tározón került meg.

12. Foltosszárnyjegyű rabló (*Lestes barbarus).* Viszonylag ritka, de rendszeres szitakötője a községnek, főleg az állóvizek mentén.

13. Lomha rabló (*Lestes sponsa).* Eddigi ismereteink szerint a tározónál és a Fónagysági-tónál alkalmi előforduló. Hogy tenyészik-e ezekben a vizekben, ez még tisztázásra szorul.

14. Tavi rabló (*Lestes virens).* Hasonlóan a *L. barbarushoz* viszonylag ritka, de rendszeres szitakötő.

15. Sávos szitakötő (*Calopteryx splendens).* Minden vizes élőhelyen előfordulhat, de ritkán, és általában csak egy-két példányt lehet megfigyelni ilyenkor is.

16. Gyakori acsa (*Aeshna affinis).* Csak egy előfordulási adata ismert, 1997. 08. 20.-án a tározón került meg egy hím példány. Alkalmi.

17. Sebes acsa (*Aeshna cyanea).* Főként az állóvizek mellett, és az árnyékos helyeken szeret vadászni. A varbói házunk udvarán előszeretettel vadászott idős fenyők sűrű árnyékos oldalán. Július végétől egészen október végéig megfigyelhetők voltak egyes példányai, a másik érdekessége a fajnak, hogy gyakran sötétedéskor illetve napnyugta után is vadászott még. Néha csak a szárnyának hangja alapján figyelt fel rá az ember. Gyakori és közönséges.

18. Nagy acsa (*Aeshna grandis).* Alkalmi előforduló a területen, mivel nagyon jól repül, hatalmas területeket tud bekóborolni. Az egyetlen előfordulási adata 1997. 08. 19.-én a tározóról begyűjtött hím példány.

19. Nádi acsa (*Aeshna mixta).* Talán az egyik leggyakoribb szitakötő Varbón, az anisopterák közül. A vizekhez még kevésbé kötődik, mint az előző faj. A község számos pontján és élőhelyén előfordul, gyakran látni különböző utak felett vadászni, néha majdnem tömegesen.

20. Lápi acsa (*Anaciaeshna isosceles).* 1996-tól sikerült adatokat gyűjteni a fajról. 1997-ben exuviumot és frissen kelt példányokat is sikerült találnunk a tározónál. Itt az utóbbi évek vizsgálatai szerint május és június hónapokban rendszeres és viszonylag gyakori faj. Tipikus példája annak, hogy a faj csak 1996-ban került elő a tározó mellől, de az elkövetkező évek bebizonyították, hogy a nyár első felében jellegzetes és gyakori tagja a faunának. A nyár eleji gyűjtések ez évtől voltak rendszeresek és gyakoriak.

21. Óriás szitakötő (*Anax imperator).* Állóvizeinken gyakori és közönséges. A vizeket nagyon ritkán hagyják el, a Bene-réten felállított madarászhálónkba gyakran akadt bele az esti szürkületkor, de napközben nem volt jellemző. Közben ezt a területet, nagyobb részt víkendházakkal beépítették, de még így is előfordult egy-egy példány a későbbiek során.

22. Tavi szitakötő (*Anax parthenope).* Alkalmi vendég a tározón, eddig általában hím egyedek kerültek meg, 1996-tól vannak adataink.

23. Nyerges acsa (*Hemianax ephippiger).* 1995. 07. 31.-én a tározó mellett az esti órákban fogtunk egy nősténytt. A fogás körülménye érdekes, a tározó mellett sátoroztunk és este 22-23 óra között arra lettünk figyelmesek, hogy valami állandóan nekirepül a sátornak. Kiszállva láttuk, hogy egy szitakötő vadászik a sátor körül repkedő rovarokra, ekkor begyűjtöttük és másnap meghatároztuk. Ezzel a fajjal is színesedett a fauna, bár csak alkalmi előfordulásról van szó. A faj nem idegen a Tardonai-dombság területéről, ugyanis Sajóbábonyban az Asszony-völgyben madarászhálónkba már akadt két példány. Ekkor ezek egy 30-40 példányos csapatból akadtak meg, csodálatos volt látni amint felhőszerűen összetartó szitakötők vadásztak a völgy felett.

24. Hegyi szitakötő (*Cordulegaster bidentatus).* Tipikus hegyvidéki faj. Varbó bükki részein a Lenke-forrásról és a Béka-tóról vannak adataink, már 1994-től. A Béka-tói állomány stabilnak tűnik, 1998-ban is előkerült egy hím példány július elején. A Lenke-forrást közben átkeresztelték Barátság-forrása, de itt az óta nem találtuk a fajt. A forrásnál zárt erdőben és állandóan árnyékos részeken fordult elő, és a víz felett vadászgatott. A tónál is inkább a vízfelület árnyékos részeit kedvelte, de használta az Andó-kúti-forrás részt is.

25. Érces szitakötő (*Cordulia aeneaturfosa).* Az elmúlt évek bebizonyították, hogy rendszeres és stabil állománya alakult ki a Varbói-tározón. Május közepétől találkozhatunk a frissen kelő példányaival és június végéig megfigyelhetjük repülő egyedeit. 1997-ben a Dobrica-forrásnál is előfordult néhány, de ezek valószínűleg a tározótól kalandoztak el ide.

26. Kétfoltú szitakötő (*Epitheca bimaculata).* Érdekes, hogy a faj előfordulásáról illetve szaporodásáról a tározónál, csak 1998-ban szereztünk tudomást. Május 10-étől szinte tömegesnek volt mondható a kelése itt. Részben magyarázat is, hogy csak keléskor lehetett megfigyelni a fajt, ezután repülő példányait szinte nem lehetett látni. A kelések után csak június elején egy peterakó nőstényt észleltünk.

27. Laposhasú acsa (*Libelulla depressa).* Viszonylag gyakori az állóvizek mellett, de kisebb pocsolyák és lassú folyású patakok mellett is megfigyelhettük. Közönséges a területen, a nyár első felében.

28. Mocsári szitakötő (*Libelulla fulva).* Ahogy a dombság több területéről, így a községből is csak alkalmi előfordulása ismert.

29. Négyfoltos acsa (*Libelulla quadrimaculata).* Hasonlóan az érces szitakötőhöz az elmúlt években igazolódott, hogy szintén stabil állománya alakult ki a tározón. 1997 és 98 májusában tömeges kelésének lehettünk tanúi. Így közönségesnek mondható a tározón, a többi élőhelyen nem találkoztunk vele.

30. Fehér pásztor (*Orthetrum albistylum).* Ez a faj alapvetően síkvidéki, ezért érdekes a tározón két megkerülési adata. 1997. 08. 11-én és 1998. 06. 17-én egy – egy hím példányt sikerült találnunk. Így csak kóborló példányok lehettek a sík vidékekről.

31. Vízipásztor (*Orthetrum cancellatum).* Közönséges, gyakori faj a tározón és környékén, alkalmilag sok vizes élőhelyen előfordult.

32. Déli szitakötő (*Crocothemis erythraea).* A tározón közönséges és gyakori faj, a többi élőhely nem alkalmas előfordulására.

33. Fekete szitakötő (*Sympetrum danae).* Eddig csak egy alkalommal 1997. 08. 20-án sikerült megfigyelnünk három hím egyedet. Feltehetően ebben az évben egy kisebb inváziója volt a fajnak.

34. Útszéli szitakötő (*Sympetrum flaveolum).* 1997 augusztusában tömegesen jelent meg a tározón és közvetlen környékén. A megjelenés évében sok párzó és peterakó egyedet sikerült megfigyelnünk.

35. Sárgatorkú szitakötő (*Sympetrum meridionale).* Ritkán, és viszonylag kevés egyedszámban fordul elő, főleg a tározón, de több helyen megjelent már a község területén.

36. Szalagos szitakötő (*Sympetrum pedemontanum).* 1993-ban a Nyögő-patak mellől került elő egy hím, utána tudatos kereséssel sem sikerült a fajt kimutatnunk a patak vagy a tározó mellől. 1997-ben a „Sympetrumos invázió" idején szintén egy hím előkerült a tározó mellől. Ezen két adat birtokában megállapítható, hogy csak alkalmi vendég a faunában.

37. Vörös katona-szitakötő (*Sympetrum sanguineum).* Gyakori, közönséges szitakötő, főleg az állóvizek mentén, de előkerült már a Bene-patak mellől is. Az első példányokkal általában júliusban, a tömeggel augusztusban és szeptemberben találkozhatunk, az utolsó példányok még októberben is repülnek, sőt a november eleji előfordulás sem kizárt alkalmilag.

38. Gyakori szitakötő (*Sympetrum striolatum).* Szintén gyakori, közönséges faj, de kevésbé kötődik a vizekhez, mint az előző. Varbó szinte egész területén találkozhatunk vele, felhatol a hegyvidéki részekre is. A repülési idejét tekintve a legkésőbbi fajok egyike, a nyár második felétől kezdve egészen november közepéig megfigyelhető.

39. Közönséges szitakötő (*Sympetrum vulgatum).* Közönséges, gyakori faj, tulajdonságai szinte teljesen megegyeznek a gyakori szitakötővel. Általában augusztus közepétől repül egészen november közepéig, kedvező időjárás esetén. A község egész területét berepüli.

Az eredmények értékelése

A község faunáját változó gyakorisággal, nyolc éven (1992-1999) keresztül vizsgáltuk. Úgy érezzük, még ez az időszak is kevés volt ahhoz, hogy pontos képet kapjunk egy község szitakötő faunájáról. Az 1996 és 1999 közötti időszak volt a legalaposabb, és a legjelentősebb, ekkor nyílt lehetőség a teljes repülési időszak vizsgálatára, de még így sem mondhatjuk el, hogy teljes a kép. Megmaradt néhány kérdőjel egy-egy faj státuszát tekintve, illetve az élőhelyek változása során feltehetően más fajok számára teremthetnek kedvező feltételeket, vagy fajok tűnhetnek el. Ezt majd az esetleges további kutatások deríthetik fel.

Az eddig előkerült 39 faj, a hazai fauna közel 60 %-a. Ez nagyon jelentős szám, főleg ha figyelembe vesszük, hogy domb és hegyvidéki környezetről van szó, amelyek általában szegényebbek, mint a síkvidéki környezetek. Az élőhelyminősítést sem tartjuk fontos elvégezni, mivel egyértelműen látszik, hogy szitakötőkben gazdag, első osztályú terület. Szórványos és ritka fajokban rendkívül gazdag. A legritkábbakból, a szórványos előfordulásúakból nyolc faj jelenlétét sikerült kimutatnunk, ebből három tenyészik a területen.

Néhány mondatban még ki szeretnénk térni a várhatóan előforduló fajokra. Az egyik ilyen a *Calopteryx virgo* amit a Nyögő-patak középső szakaszán, és a Bán-patakon többször megfigyeltünk. A másik a *Sympetrum fonscolombii,* melyet 1998-ban a Harica-patak mellől sikerült kimutatnunk. A Tardonai-dombságból előkerült és előkerülő fajok szintén megjelenhetnek, valamint a síkvidéki fajok a Sajó-Hernád-síkról szintén fellátogathatnak és színesíthetik a község faunáját.

IRODALOM

VIZSLÁN, T., SZENTGYÖRGYI, P. 1993. Adatok Borsod-Abaúj-Zemplén megye *Odonata* faunájához II. Fol. Hist.-nat. Mus. Matr., 18.: 43-47.

VIZSLÁN, T., VIZSLÁN, L. 1994. Adatok Borsod-Abaúj-Zemplén megye *Odonata* faunájához III. Fol. Hist.-nat. Mus. Matr., 19.: 59-62.

VIZSLÁN, T., PINGITZER, B. 1994. Hegyi szitakötő (*Cordulegaster bidentatus*) adatok. Calandrella, VIII., 1-2.: 179.

VIZSLÁN, T., VIZSLÁN, L., PINGITZER, B., KATRICS, K. 1995. Adatok magyarország szitakötő faunájához (*Odonata*). Fol. Hist.-nat. Mus. Matr., 20.: 85-89.

VIZSLÁN, T., PINGITZER, B. 1997. Adatok Magyarország szitakötő-faunájához (*Odonata*) II. Fol. Hist.-nat. Mus. Matr., 22.: 99-108.

VIZSLÁN, T., PINGITZER, B. 1998-99. Adatok Magyarország szitakötő-faunájához (*Odonata*) III. Fol. Hist.-nat. Mus. Matr., 23.: 179-190.

VIZSLÁN, L., VIZSLÁN, T. 1998. Adatok a Varbói-tározó szitakötő (*Odonata*) faunájához. Acta Acad. Agr. Nova Series Tom. XXII.: 35-46.

VIZSLÁN, T., PINGITZER, B. 2010. Adatok a Fónagysági-tó szitakötő (*Odonata)* faunájához. Calandrella, XIII.: 33-37.